

Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų požiūris į psichosocialines akademinio darbo sąlygas

GIEDRĖ JUDITA RASTAUSKIENĖ, KĘSTUTIS KARDELIS,
INA MARIJA ŠEŠČILIENĖ, LAIMUTĖ KARDELIENĖ

Lietuvos kūno kultūros akademija, Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas

El. paštas: g.rastauskiene@lkka.lt; k.kardelis@lkka.lt; i.sescilienne@lkka.lt; laimutekk@gmail.com

---

Tyrime analizuota Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų psichologinių darbo sąlygų raiška, susijusi su dėstytojų požiūriu į priklausymą akademiniai bendruomenei. Konstruojant tyrimo instrumentą remtasi kitų mokslininkų atliktais tyrimais (Jackson 2002; Nir, Zilberstein-Levy 2006). Sudaryta 11 teiginių skalė leidžia atskleisti Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojų požiūrį į organizacijos svarbą, darbuotojų tarpasmeninius santykius ir pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes. Atsitiktinę tyrimo dalyvių imtį sudarė 447 dėstytojai, parinkti iš aštuonių Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų. Tiriamieji suskirstyti į dvi grupes: pirmoji grupė – dėstytojai, pradėję savo pedagoginę-mokslinę karjerą po 1991-ųjų metų, ir antroji – dėstytojai, pradėję savo pedagoginę-mokslinę karjerą iki 1991-ųjų metų.

Tyrimo dalyvių požiūris, interpretuotas naudojant duomenų standartizavimą, faktorinę analizę ir neparimetrinę statistiką, leidžia teigti, jog Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai pozityviai vertina savo priklausymą aukštajai universitetinei mokyklai, pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes ir darbuotojų tarpasmeninius santykius. Analizuojant tyrimo duomenis išskirti emocinio pozityvumo, veiklos galimybių ir emocinio saugumo faktoriai. Nustatyta, kad Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų *emocinio pozityvumo* (didžiavimosi organizacija) faktoriaus raiška yra susijusi su aukštojo mokslo kaita ir dėstytojo pedagoginio-mokslinio darbo stažu. *Veiklos galimybių* faktoriaus raišką sąlygoja dėstytojo atstovaujama mokslo sritis, o *emocinio saugumo* raišką – aukštojo mokslo kaita, dėstytojo pedagoginio-mokslinio darbo stažas ir atstovaujama mokslo sritis.

Tai pirmoji Lietuvoje publikacija, analizuojanti Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų psichosocialinių akademinio darbo sąlygų vertinimą bei padedanti geriau suprasti socialinius procesus, vykstančius Lietuvos aukštajame moksle.

Raktažodžiai: universitetas, akademinis identitetas, psichosocialinės darbo sąlygos

---

ĮVADAS

Aukštojo mokslo politika ir atvirumas socialiniams partneriams suponuoja į rinką orientuotos aukštosios universitetinės mokyklos ypatumus. Liberalųjį ugdymą ir akademinę kultūrą veikia rinkos mechanizmai – vis dažniau Lietuvos ir užsienio tyrėjų darbuose akcentuojama, kad norėdami išlikti universitetai turi demonstruoti aiškias verslumo savybes ir kurti produktus, kurie būtų konkurencingi žinių rinkoje (Markevičienė 2004; Stake, Cisneros-Cohernour 2004; Stumbrys 2004; Želvys 2007). Diskutuojama apie kokybiškai

naują aukštosios universitetinės mokyklos dėstytojo santykį su akademinė aplinka (Paterson 2003; Stake, Cisneros-Cohernour 2004; Westerheijden 2005; Nir, Zilberstein-Levy 2006), nagrinėjami probleminiai klausimai, susiję su aukštosios universitetinės mokyklos dėstytojų akademinėmis vertybėmis (Brunevičiūtė 2000; Krabi 2000; Bailyn 2003; Paterson 2003; Будылин, Полатайко 2005; Šukys ir kt. 2006; Nir, Zilberstein-Levy 2006), analizuojama mokslinio darbo prasmė ir reikšmė dėstytojui (Tidikis 2003; Westerheijden 2005) bei aptariamas dėstytojo, kaip vieno pagrindinių ugdymo proceso universitete veikėjo, vaidmuo (Nixon 1996; Krabi 2000; Simone 2001; Paterson 2003; Tidikis 2003; Stake, Cisneros-Cohernour 2004; Westerheijden 2005). Šie tyrimai rodo, kad aukštojo mokslo problemų sprendimas yra susijęs su dėstytojo veiklą sąlygojančiais psychosocialiniais veiksniais, kurie gali turėti įtaką tiek mokslinei veiklai, tiek studijų kokybei, kartu ir aukštojo mokslo santykiui su visuomene.

Mokslinėje literatūroje identifikavimasis su organizacija apibrėžiamas kaip psichologinis ryšys, jungiantis organizaciją ir jos darbuotojus. Akademinį identitetą jau esame apibrėžę kaip daugialypį konstrukta, kuris išreiškia asmens (šio tyrimo atveju dėstytojo) tapatinimąsi su akademinė aplinka (Rastauskienė ir kt. 2008). Akademinį identifikavimąsi įvardijant svarbiu psichologiniu veiksmu, galinčiu daryti poveikį studijų ir mokslinės veiklos kokybei, darbuotojų lojalumui ir apsisprendimui nepalikti organizacijos, atsiranda poreikis nustatyti akademinės aplinkos ypatumus, susijusius su identifikavimosi raiška. Darbuotojo identifikavimasis su organizacija priklauso ne tik nuo jo savybių ir vertybinių orientacijų, bet ir nuo tinkamų psichologinių sąlygų organizacijos narių darbui sudarymo – organizacijos psichologinio klimato, kuris kaip tam tikra sąlygų visuma gali pozityviai ar negatyviai sąlygoti akademinės bendruomenės narių bendravimą, galimybę laisvai reikšti savo nuomonę apie studijų ir mokslinių tyrimų organizavimą. Atsakingas naudojimasis teise išsakyti savo nuomonę reikalauja, kad akademinės bendruomenės nariai tokią pat teisę pripažintų ir kitiems bendruomenės nariams, palaikytų kritinio mąstymo tradiciją bei atviro svarstymo atmosferą (Westerheijden 2005; Будылин, Полатайко 2005), nes priešingu atveju sunku tikėtis, kad administracija ir dėstytojai, išgyvenantys neigiamus jausmus bei įtampą, gins akademinę laisvę (Stake, Cisneros-Cohernour 2004). Be to, nurodoma, kad dėstytojais su žemesniu subjektyviu saugumo išgyvenimo lygiu yra linkę rašyti studentams aukštesnius pažymius (Nir, Zilberstein-Levy 2006).

Tinkamos psichologinės aplinkos organizacijos narių darbui ir bendravimui sudarymą, siekiant skatinti darbuotojų bendradarbiavimą ir dalyvavimą organizacijos gyvenime, motyvaciją imtis iniciatyvos ir gerinti savo veiklos ir gyvenimo kokybę sąlygoja daugelis organizacijos savybių: organizacijos dydis, organizacijos gyvavimo trukmė, joje dirbančių darbuotojų darbo planavimo, atlygio ir apdovanojimo ypatybės, tačiau reikšmingiausia iš jų – vadovaujančių darbuotojų elgesys. Organizacijos vadovams būtina žinoti esamo psichologinio klimato ypatumus ir nepasitenkinimo šaltinius, nes daugelį klimatą sąlygojančių veiksnių galima koreguoti ir taip turėti įtakos darbuotojų pasitenkinimui organizacija ir savo veikla. Pravartu pažymėti, jog yra empirinių duomenų, nustatančių egzistuojančią tiesioginę koreliaciją tarp organizacijos psichologinio klimato ir jos veiklos sėkmingumo bei pasiektų rezultatų (Rekaščiūtė-Balsienė 2005; Kurutienė 2006).

Išsakyti teiginiai rodo, kad gerinant studijų ir mokslinės veiklos kokybę svarbu nustatyti dėstytojo, kaip akademinės bendruomenės nario, išgyvenamas emocijas, patiriamas dėl subjektyvaus santykio su universiteto aplinka ir dėl pedagoginės-mokslinės veiklos galimybių bei jų realizavimo. Būtina pabrėžti, kad mums prieinamoje literatūroje neteko aptikti darbų,

kuriuose būtų analizuojami minėti reiškiniai. Tad planuodami tyrimą kėlėme šiuos probleminius klausimus: 1) kokius jausmus aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojai išgyvena vertindami psichosocialines akademinio darbo sąlygas? ir 2) kaip šie jausmai susiję su pedagoginio-mokslinio darbo stažu ir priklausomumu mokslo sričiai?

TYRIMO OBJEKTAS

Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų požiūris į psichosocialines akademinės veiklos sąlygas.

TYRIMO TIKSLAS

Atskleisti Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų jausmų dėl psichosocialinių akademinio darbo sąlygų raišką akademinės identifikacijos aspektu.

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 447 dėstytojai (266 moterys ir 181 vyras), atsitiktinai parinkti iš aštuonių Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų (Kauno technologijos universiteto, Kauno medicinos universiteto, Lietuvos kūno kultūros akademijos, Šiaulių universiteto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Vilniaus dailės akademijos, Vilniaus pedagoginio universiteto). Tiriamieji pagal mokslo sritis pasiskirstė taip: socialinių mokslų dėstytojai sudarė 37,9%, biomedicinos mokslų – 18,5%, fizinių ir technologijos – 19,2%, humanitarinių mokslų – 24,4% imties skirstinio. Lyties atžvilgiu vyrai sudarė 40,6%, o moterys – 59,4% imties tūrio. Pažymėtina, kad dalis dėstytojų atsisakė dalyvauti šiame tyrime, o iš dalyvavusių 3,6% nenurodė atstovaujamos mokslo srities ir 4,2% – lyties (šių tyrimo dalyvių duomenys neanalizuoti). Tiriamieji suskirstyti į dvi grupes. Pirmojoje grupėje – dėstytojai, pradėję savo pedagoginę-mokslinę karjerą nuo 1991-ųjų metų, t. y. tie, kurių pedagoginio-mokslinio darbo stažas iki 15 metų, o antrojoje – dėstytojai, savo pedagoginę-mokslinę karjerą pradėję iki 1991-ųjų metų, t. y. tie, kurių pedagoginio-mokslinio darbo stažas daugiau nei 15 metų (1 lentelė).

1 lentelė. Dėstytojų pasiskirstymas pagal mokslo sritį ir pedagoginio-mokslinio darbo stažą

Pedagoginio-mokslinio darbo pradžia	Socialiniai mokslai	Biomedicinos mokslai	Fiziniai ir technologijos mokslai	Humanitariniai mokslai
Po 1991-ųjų metų	93	55	26	73
Iki 1991-ųjų metų	75	29	59	37
Iš viso	168	84	85	110

Tyrimo metodas. Remdamiesi tyrimais (Jackson 2002; Nir, Zilberstein-Levy 2006), sudarėme dėstytojų psichologinių darbo sąlygų 11 teiginių skalę, kuria remdamiesi analizavome Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų požiūrį į organizacijos svarbą, pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes bei darbuotojų tarpasmeninius santykius (1 pav.). Tiriamieji, išreikšdami savo nuomonę, kiekvieną teiginį vertino balais, pasirinkdami vieną iš penkių galimų atsakymo variantų: nuo 1 balo – tikrai nesutinku, iki 5 balų – visiškai sutinku, o gauti

duomenys buvo standartizuojami reikšmių intervale nuo -1 iki 1 . Tokiu būdu teiginiui buvo skaičiuojamas standartizuotas rodiklis I pagal formulę:

$$I = \frac{-1 \times n_1 - 0,5 \times n_2 + 0,5 \times n_4 + 1 \times n_5}{n_1 + n_2 + n_4 + n_5};$$

čia n_1 – tiriamųjų, kurie teiginį vertino tikrai nesutinku, skaičius (1), n_2 – tiriamųjų, kurie teiginį vertino nesutinku, skaičius (2), n_4 – tiriamųjų, kurie teiginį vertino sutinku, skaičius (4), n_5 – tiriamųjų, kurie teiginį vertino tikrai sutinku, skaičius (5), skaitmenys -1 ; $-0,5$; $0,5$; 1 – vertinimo balo svertiniai koeficientai. Tiriamųjų, kurie vertindami neturėjo nuomonės, skaičius n_3 (3) rodiklio I skaičiavimui įtakos neturi, nes vertinimo balo svertinis koeficientas lygus 0 . Standartizuotų I reikšmių interpretacija pateikiama 2 lentelėje (plačiau apie tai žr. Rastauskienė ir kt. 2007).

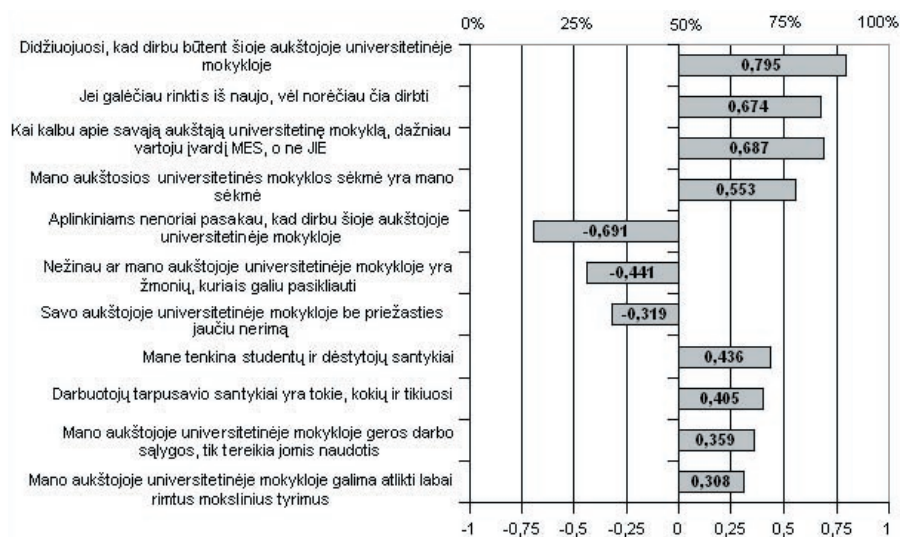
2 lentelė. Standartizuoto rodiklio I interpretacija

I rodiklio intervalas	Interpretacija
Nuo 0,50 iki 1,00	Tikrai sutinku
Nuo 0,00 iki 0,49	Sutinku
Nuo $-0,01$ iki $-0,49$	Nesutinku
Nuo $-0,50$ iki $-1,00$	Tikrai nesutinku

Statistinė analizė. Faktorinė analizė parodė, kad duomenis galima tirti šiuo metodu (KMO ir Bartlerto testo patikimumas $p = 0,00$; Kaiser–Meyer–Olkin imties adekvatumo koeficientas $0,852$). Parinkus pagrindinių faktorių atrankos metodą *Extraction Method: Principal Component Analysis* ir pasukimo metodą Varimax su Kaizerio normalizacija *Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization*, gauta pasukta trijų faktorių matrica *Rotated Component Matrox* (suminė dispersija $56,0\%$). Koreliacijos, mažesnės nei $0,5$, nevertintos. Faktoriai suskirstyti kvintiliais ir paruošti asociacinei χ^2 analizei (Таранов 2005). Lyginamų grupių imtys parinktos atsižvelgiant į W. C. VanVoorhiso ir L. B. Morgano (2001) statistinio tyrimo taisykles. Kadangi asociacinėje analizėje χ^2 naudojami ranginiai kintamieji, turintys daug sutampantių verčių, ryšio stiprumas įvertintas gamma koeficientu (Паниотто, Максименко 2003). Skirtumai laikyti statistiškai patikimais, esant ne didesnei kaip 5% paklaidai ($p < 0,05$). Tyrime pedagoginio-mokslinio darbo stažas ir dėstytojo atstovaujama mokslo sritis įvardyti kaip nepriklausomi kintamieji.

REZULTATAI

Standartizuoti sudarytos skalės rodikliai parodyti 1 pav. Matyti, kad daugiau nei du trečdaliai dėstytojų pozityviai vertina savo priklausomybę aukštajai universitetinei mokyklai, trečdalis tiriamųjų pritaria teiginiams apie tarpusavio bendravimą. Tiek pat tiriamųjų mano, jog yra tam tikros pragmatinės sąlygos pedagoginei-mokslinei veiklai.

1 pav. Standartizuotų rodiklių sklaida

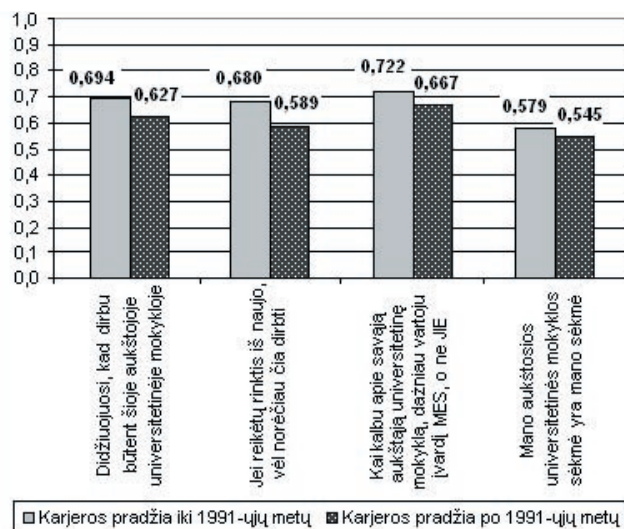
Remdamiesi faktorinės analizės duomenimis (žr. 3 lentelę), pirmąjį faktorių įvardijome *emocinio pozityvumo faktoriumi* ir jam priskyrėme 1–4 teiginius, antrąjį faktorių pavadinome *veiklos galimybių faktoriumi* ir jam priskyrėme 6–8 teiginius, o trečiajam – *emocinio saugumo faktoriumi* – priskyrėme 9–11 teiginius.

3 lentelė. Faktorinės analizės rezultatai ir skalių teiginių vidinis suderinamumas

Eil. nr.	Teiginys	Faktoriai		
		Emocinis pozityvumas	Veiklos galimybės	Emocinis saugumas
1.	Didžiuojusi, kad dirbu būtent šioje aukštojoje universitetinėje mokykloje	0,834		
2.	Jeį reikėtų rinktis iš naujo, vėl norėčiau čia dirbti	0,802		
3.	Kai kalbu apie savąją aukštąją universitetinę mokyklą, dažniau vartuju įvardį MES, o ne JIE	0,716		
4.	Mano aukštosios universitetinės mokyklos sėkmė yra mano sėkmė	0,639		
5.	Mano aukštojoje universitetinėje mokykloje geros darbo sąlygos, tik tereikia jomis naudotis		0,622	
6.	Mane tenkina studentų ir dėstytojų santykiai		0,668	
7.	Darbuotojų tarpusavio santykiai yra tokie, kokių ir tikiuosi		0,698	
8.	Mano aukštojoje universitetinėje mokykloje galima atlikti labai svarbius mokslinius tyrimus		0,683	
9.	Aplinkiniams nenoriai pasakau, kad dirbu šioje aukštojoje universitetinėje mokykloje			0,527
10.	Savo aukštojoje universitetinėje mokykloje be priežasties jaučiu nerimą			0,640
11.	Nežinau ar mano aukštojoje universitetinėje mokykloje yra žmonių, kuriais galiu pasikliauti			0,802
Faktoriaus suminė dispersija		35,141%	11,648%	9,262%
Skalės vidinio suderinamumo koeficientas (Crombach's α)		0,803	0,671	0,570

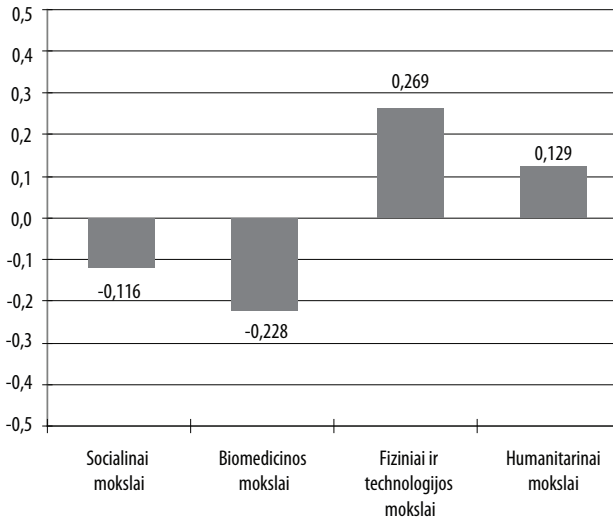
Daugiau nei trys ketvirtadaliai dėstytojų, nepaisant jų darbo stažo, didžiuojasi, kad dirba savo aukštojoje mokykloje ($I = 0,79$). Panaši dalis tiriamųjų teigia, kad norėtų dirbti savo organizacijoje, jei reikėtų rinktis iš naujo ($I = 0,67$), o kalbėdami apie savo aukštąją universitetinę mokyklą, jie dažniau vartoja įvardį *MES*, o ne *JIE* ($I = 0,68$) ir mano, kad jų aukštosios universitetinės mokyklos sėkmė yra ir jų sėkmė ($I = 0,55$). Tačiau pažymėtina, kad dėstytojai, pradėję savo karjerą iki 1991-ųjų metų, kiek labiau akcentuoja emocinio pozityvumo komponentus nei vėliau savo pedagoginę-mokslinę karjerą pradėję dėstytojai (atitinkamai $I = 0,12$ ir $I = 0,08$; $p < 0,005$). Šis požiūrių skirtumas būdingas ir daktaro mokslinį laipsnį turinčių dėstytojų grupei ($p < 0,002$). Ši mokslinį laipsnį turintys dėstytojai, pradėję savo karjerą iki 1991-ųjų metų, labiau nei šią karjerą vėliau pradėję jų kolegės akcentuoja emocinio pozityvumo faktoriaus komponentus: didžiuojasi, kad dirba būtent šioje aukštojoje universitetinėje mokykloje, vėl rinkęsi savo universitetą kaip darbo vietą, o kalbėdami apie savąją aukštąją universitetinę mokyklą dažniau vartoja įvardį *MES*, o ne *JIE*, be to, mano, kad aukštosios universitetinės mokyklos sėkmė yra ir jų sėkmė (2 pav.).

Emocinio pozityvumo komponentų vertinimo skirtumai stažo grupėse buvo stebimi ir pagal dėstytojų atstovaujamas mokslo sritis. Jie būdingiausi biomedicinos mokslų dėstytojams: dėstytojai, pradėję savo karjerą iki 1991-ųjų metų, labiau akcentuoja emocinio pozityvumo komponentus nei jaunesni jų kolegės ($I = 0,53$ ir $I = 0,02$; $p < 0,01$). Be to, atsižvelgus į darbo stažą, skiriasi biomedicinos mokslų dėstytojų požiūris į teiginį, kad jei jie galėtų rinktis iš naujo, vėl norėtų dirbti savo aukštojoje universitetinėje mokykloje. Ši teiginį labiau akcentuoja dėstytojai, turintys didesnį pedagoginio-mokslinio darbo stažą, t. y. savo karjerą pradėję iki 1991-ųjų metų ($I = 0,78$ ir $I = 0,72$; $p < 0,03$). Tokio skirtumo tarp kitoms mokslo sritims atstovaujančių dėstytojų nepastebėta.

2 pav. Dėstytojų, turinčių mokslinį daktaro laipsnį, emocinio pozityvumo raiška

Du trečdaliai tiriamųjų mano, kad sąlygos dirbti universitete yra geros, tik reikia jomis pasinaudoti ($I = 0,36$).

3 pav. Veiklos galimybių faktoriaus sklaida pagal mokslo sritis

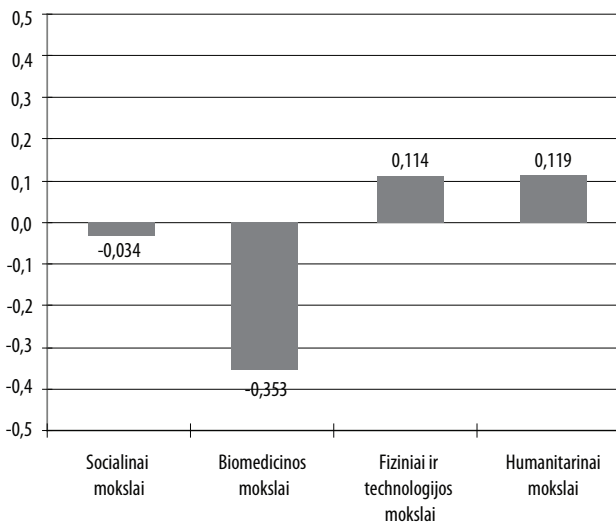
Beveik tiek pat tiriamųjų teigia, jog jų universitete galima atlikti labai svarbius mokslinius tyrimus ($I = 0,31$), trys ketvirtadaliai – kad juos tenkina dėstytojų tarpusavio santykiai ($I = 0,4$) bei santykiai su studentais ($I = 0,44$). Akcentuotina, jog įvairių mokslo sričių dėstytojai, nepaisant jų darbo stažo ir mokslinio laipsnio, skirtingai vertina pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes ($p < 0,003$). Socialinių ir biomedicinos mokslų dėstytojai savo pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes vertina prasčiau nei fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojai (3 pav.).

Minėtieji požiūrių skirtumai būdingi po 1991-ųjų metų pradėjusių dirbti dėstytojų grupei ($p < 0,01$): socialinių ir biomedicinos mokslų dėstytojai savo pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes vertina žemiau nei fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojai (4 pav.). Sąsajos tarp dėstytojų mokslinio laipsnio ir pedagoginės-mokslinės veiklos galimybių vertinimo nepastebėta.

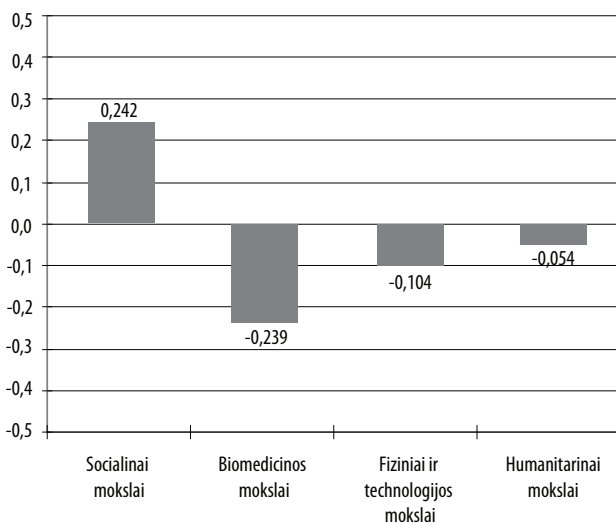
Mažiau nei ketvirtadalis dėstytojų sutinka su teiginiu, esą jie, dirbantys universitete, nenoriai pasisako ($I = -0,7$). Ketvirtadalis tiriamųjų sutinka su teiginiu, kad jų aukštojoje universitetinėje mokykloje nėra žmonių, kuriais jie gali pasikliauti ($I = -0,44$), o trečdalis – kad universitete jie jaučia nerimą be priežasties ($I = -0,32$).

Tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, kad socialinių mokslų dėstytojai išgyvena didesnę emocinį nesaugumą nei biomedicinos, fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojai ($p < 0,001$) (5 pav.). Emocinio saugumo skirtumai būdingesni iki 1991-ųjų metų savo pedagoginę-mokslinę karjerą pradėjusių dėstytojų grupei ($p < 0,03$): socialinių mokslų dėstytojai išgyvena didesnę emocinį nesaugumą, palyginus juos su biomedicinos, fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojų patiriamu emociniu nesaugumu (6 pav.).

Rasta emocinio saugumo faktoriaus ir dėstytojo darbo stažo sąsaja ($p < 0,009$): dėstytojai, pradėję savo karjerą iki 1991-ųjų metų, labiau akcentuoja emocinio saugumo komponentus ($I = 0,14$) negu vėliau savo pedagoginę-mokslinę karjerą pradėję dėstytojai ($I = -0,11$). Tokie pat emocinio saugumo skirtumai būdingi magistro kvalifikacinį laipsnį turintiems dėstytojams (atitinkamai $I = -0,12$ ir $I = -0,28$; $p < 0,01$). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad skiriasi ir humanitarinių mokslų dėstytojų emocinio saugumo lygis. Dėstytojai, pradėję savo karjerą iki 1991-ųjų metų, labiau nei šią karjerą pradėję po 1991-ųjų metų akcentuoja emocinio saugumo komponentus ($I = 0,3$ ir $I = -0,23$; $p < 0,005$).

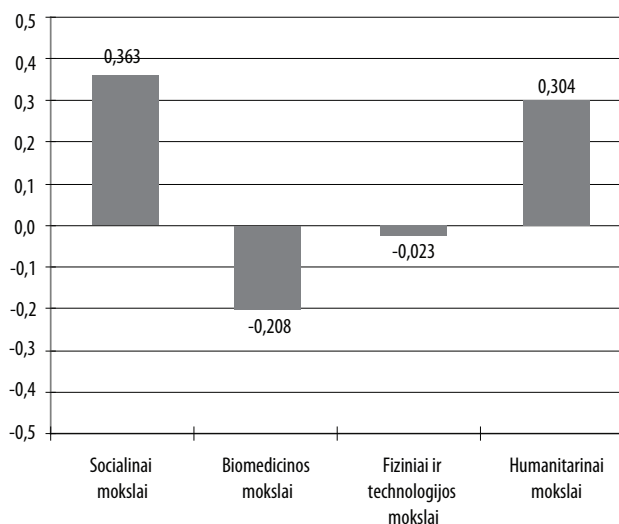

4 pav. Dėstytojų, pradėjusių dirbti po 1991-ųjų metų, veiklos galimybių faktoriaus sklaida pagal mokslo sritis

5 pav. Emocinio saugumo faktoriaus sklaida pagal mokslo sritis

6 pav. Dėstytojų, pradėjusių dirbti iki 1991-ųjų metų, emocinio saugumo faktoriaus sklaida pagal mokslo sritis

REZULTATŲ APTARIMAS

Aukštosios mokyklos dėstytojai save su aukštąja mokykla, kaip organizacija, gali identifikuoti keliais lygmenimis: asmeniniu (karjera), darbo grupės lygmeniu (katedros, skyriai, padaliniai) ir organizaciniu lygmeniu (universitetas). Asmenys paprastai nesiekia identifikuotis su visa organizacija apskritai, o labiau identifikuojasi su savo padaliniu bei veikla jame (Karanauskienė 2006). Atliktas tyrimas rodo, kad emocinio pozityvumo faktorius sietinas su identifikavimosi su organizacija lygmeniu, pedagoginės-mokslinės veiklos galimybių faktorius – su asmeniniu, o emocinio saugumo faktorius – su darbo grupės lygmeniu.

Dėstytojas vienu metu turi pažinti ir vertinti save kaip trijų socialinių vaidmenų (tyrėjo-mokslininko, pedagogo, visuomenės veikėjo) atlikėją (Simone 2001; Krabi 2005), kuriam laikmetis leidžia rinktis įvairias veiklas ir socialines grupes, kurioms jis nori priklausyti (Želvyys 2007). Teikdamas prioritetą akademiniam darbui dėstytojas turi tikėti, kad jo darbas yra prasmingas, leidžiantis siekti mokslinės karjeros. Trys ketvirtadaliai tyrime dalyvavusių dėstytojų, nepaisant jų atstovaujamos mokslo srities, didžiuojasi savo aukštąja universitetine mokykla, nes mato joje savo veiklos prasmę. L. Bailyn (2003) teigia, kad priimdamas universiteto dėstytojo socialinį vaidmenį, asmuo socializuojasi akademinėje kultūroje ir tapatinasi su ja, o nesėkmės atveju palieka akademinę aplinką. Išryškėjęs didžiavimosi savo organizacija skirtumas, atsižvelgus į dėstytojų darbo stažą universitete ir mokslinį laipsnį, rodo, kad ilgiau dirbantys ir turintys mokslinį laipsnį dėstytojai labiau identifikuojasi su akademinė aplinka nei trumpiau dirbantys jų kolegos. Šis teiginys neprieštarauja S. Šukio ir kt. (2006), Lietuvos statistikos departamento tyrimo „Daktaro mokslo laipsnį turinčių asmenų profesinė veikla“ (2008) duomenims. Pažymėtina, kad tie dėstytojai, kurie labiau didžiuojasi savo aukštąja universitetine mokykla, mano, kad sąlygos dirbti yra geros, tereikia jomis pasinaudoti ($\gamma = 0,39$; $p < 0,001$). Šis ryšys būdingas tiek dėstytojams, pradėjusiems savo pedagoginę-mokslinę karjerą po 1991-ųjų metų ($\gamma = 0,34$; $p < 0,02$), tiek dėstytojams, pradėjusiems

savo pedagoginę-mokslinę karjerą iki 1991-ųjų metų ($\gamma = 0,44$; $p = 0,001$). Tyrimo rezultatai taip pat rodo silpną didžiavimosi savo aukštąja mokykla ir požiūrio į pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes ryšį ($\gamma = 0,33$; $p < 0,001$). Šis ryšys būdingas tiek dėstytojams, pradėjusiems savo pedagoginę-mokslinę karjerą po 1991-ųjų metų ($\gamma = 0,35$; $p < 0,001$), tiek dėstytojams, pradėjusiems savo pedagoginę-mokslinę karjerą iki 1991-ųjų metų ($\gamma = 0,32$; $p < 0,001$). Pažymėtina, kad įvairių mokslo sričių dėstytojai skirtingai vertina savo pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes: socialinių ir biomedicinos mokslų dėstytojai šios savo veiklos (ir karjeros) galimybes vertina kiek prasčiau nei fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojai. Prasčiau šias galimybes vertina ir tie dėstytojai, kurie savo pedagoginę-mokslinę karjerą pradėjo po 1991-ųjų metų. Keliame prielaidą, kad į žinių ekonomiką orientuotos rinkos sąlygos socialinių ir biomedicinos mokslų dėstytojams nesuteikia tokių veiklos ar karjeros (ir atlyginimo) galimybių, kokių gali tikėtis fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų dėstytojai Lietuvoje ir už jos ribų.

Socialumas – būtina žmogaus prisitaikymo kintančioje aplinkoje sąlyga, o kiekvienos socialinės grupės nariai tikisi konkretaus elgesio standartų vienas iš kito. Tapatindamasis su kokia nors socialine grupe asmuo stengiasi vienytis su kitais jos nariais, veikti ir svarstyti problemas iš grupės pozicijų. „Išteklių koordinavimas ir darbo pasidalijimas tampa priemone bendriems tikslams pasiekti ir įgalina grupę atlikti daug daugiau nei atliktų atskiri jos nariai. Tokiu būdu sukuriama išteklių, kurie užtikrina ne tik išlikimą (individo ir grupės), bet ir stipresnį ar silpnesnį saugumo jausmą“ (Legkauskas 2004: 57). Tyrimai rodo, kad didesnę saugumo jausmą patiria jaunesni, siekiantys produktyvesnės veiklos, dėstytojai ir mažesnę – vyresni dėstytojai, kurie tik pastoviai patvirtina savo statusą (Šukys ir kt. 2006; Nir, Zilberstein-Levy 2006). Trys ketvirtadaliai tirtų dėstytojų mano, kad kartu dirbantys žmonės yra verti pasitikėjimo ir pagarbos, tačiau trečdalis tiriamųjų vis dėlto pritaria teiginiui, kad darbo aplinkoje jie jaučia nerimą be priežasties. Išryškėję emocinio saugumo ypatumai tarp turinčių skirtingą darbo universitete stažą gali būti siejami su asmens profesinės karjeros įsitvirtinimo laikotarpiu. Gauti rezultatai neprieštarauja tyrimo duomenims (Nir, Zilberstein-Levy 2006), rodantiems, kad dirbdamas aukštojoje mokykloje dėstytojas žino, jog pirmieji dešimt jo darbo metų gali būti laikomi įsitvirtinimo laikotarpiu, o mokslinis laipsnis – veiksnys, leidžiantis atlikti tyrimus norimoje srityje, laisvai reikšti savo mintis nebijant prarasti pozicijų universitete bei padedantis įveikti darbinį nerimą, nesaugumą ir stresą. Vėliau prasideda profesinės karjeros palaikymo laikotarpis, kuriam būdingesnis prisitaikymas, siekiant išlaikyti pasiektas pozicijas.

Išryškėję skirtingoms mokslo sritims atstovaujančių dėstytojų emocinio saugumo ypatumai (socialinių mokslų dėstytojai jaučia didesnę emocinį nesaugumą nei kitų mokslo sričių dėstytojai) gali būti siejami su socialinių mokslų kritika filosofijos lygmenyje. J. Patry (2005) pažymi, jog socialiniai mokslai išgyvena krizę, o mokslininkams kyla problemos: metodai, skirti socialinio elgesio vertinimui, ypač klausimynai, yra ne visada validūs ir patikimi; atskirų tyrėjų rezultatai skiriasi, tad ir jiems gali būti taikomas „numarinimo stalčiuje“ principas; tyrinėtojai linkę pervertinti teorijų pagrįstumo ribas; socialiniuose tyrimuose daug artefaktų ir šališkumo, o teorijos ir praktikos ryšys, kuris laikomas vienu svarbiausių klausimų socialiniuose moksluose, nėra permanentinis.

IŠVADOS

1. Nustatyta, kad Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojai pozityviai vertina savo priklausymą aukštajai universitetinei mokyklai: didžiuojasi, kad dirba būtent savo aukštojoje universitetinėje mokykloje, vėl rinktūsi ją, kaip darbo vietą, kalbėdami apie savąją aukštąją universitetinę mokyklą, dažniau vartoja įvardį *MES*, o ne *JIE*, aukštosios universitetinės mokyklos sėkmę išgyvena kaip savo asmeninę sėkmę. Dėstytojai teigia turintys pakankamas galimybes pedagoginei-mokslinei veiklai – geri tiek dėstytojų tarpusavio santykiai, tiek santykiai su studentais, o pasinaudojus sudarytomis darbo sąlygomis, galima atlikti labai svarbius mokslinius tyrimus. Pozityviai vertinami ir darbuotojų tarpasmeniniai santykiai: dėstytojai nesutinka su tokiais teiginiais, kaip „Aukštojoje universitetinėje mokykloje nėra žmonių, kuriais galima pasikliauti“, „Darbo aplinkoje jaučia nerimą be priežasties“ ir „Nenoriai pasisako, kad dirba šioje aukštojoje universitetinėje mokykloje“.
2. Analizuojant tyrimo rezultatus išskirti emocinio pozityvumo, veiklos galimybių bei emocinio saugumo faktoriai ir nustatyta, kad Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų dėstytojų emocinio pozityvumo raiška susijusi su jų pedagoginio-mokslinio darbo pradžia ir stažu (dėstytojai, pedagoginį-mokslinį darbą pradėję iki 1991-ųjų metų ir turintys didesnę šio darbo stažą, labiau teigiamai vertina priklausymo savo aukštajai mokyklai komponentus), veiklos galimybių raišką sąlygoja dėstytojo atstovaujama mokslo sritis (socialiniams ir biomedicinos mokslams atstovaujantys dėstytojai pedagoginės-mokslinės veiklos galimybes vertina prasčiau nei fizinių ir technologijos bei humanitarinių mokslų atstovai), o emocinio saugumo raišką – dėstytojo pedagoginio-mokslinio darbo pradžia ir stažas bei jo atstovaujama mokslo sritis (dėstytojai, pedagoginį-mokslinį darbą pradėję po 1991-ųjų metų ir turintys mažesnę darbo stažą, dažniau išgyvena emocinio nesaugumo jausmą. Tokį jausmą dažniau išgyvena ir dėstytojai, atstovaujantys socialiniams mokslams).

Gauta 2008 08 12

Priimta 2008 09 17

Literatūra

1. Bailyn, L. 2003. "Academic Careers and Gender Equity: Lessons learned from MIT", *Gender Work and Organization* 10(2): 137–153.
2. Brunevičiūtė, R. 2000. „Ugdymas ir švietimas, išsilavinimas ir išsimokslinimas: sąvokų santykis ir sampratų raida“, *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas* 2(35): 5–11.
3. De Simone, D. M. 2001. "Identity of the university professor is formulated overtime requiring self-discovery followed by being an intellectual scholar and teacher", *Education*.
4. Jackson, J. W. 2002. "Intergroup attitudes as a function of different dimensions of group identification and perceived intergroup conflict", *Self and Identity* 1: 11–33.
5. Karanauskienė, D. 2006. *Būsimųjų kūno kultūros ir sporto specialistų identifikacijos su aukštąja mokykla raiška*. Daktaro disertacija. Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuvos kūno kultūros akademija.
6. Krabi, K. 2005. "University teacher's professional identity and its construction", in *VII International Summer School in Lifelong Learning at Roskilde University*.
7. Kurutienė, Z. 2006. „Organizacijos ir individo santykis socialinio identifikavimosi požiūriu“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 1(6): 110–116.
8. Legkauskas, V. 2004. „Žmogaus socialinės motyvacijos pagrindai“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 53–62.
9. Lietuvos statistikos departamentas. 2008. *Daktaro mokslo laipsnį turinčių asmenų profesinė veikla*. <http://www.stat.gov.lt> [žiūrėta 2008-02-28].

10. Markevičienė, A. 2004. "Controversies at the service university: Academia and market", *Socialiniai mokslai* 2(44): 29–36.
11. Nir, A. E.; Zilberstein-Levy, R. 2006. "Planning for academic excellence: tenure and professional considerations", *Studies in Higher Education* 5(31): 537–554.
12. Nixon, J. 1996. "Professional identity and the restructuring of higher education", *Studies in Higher Education* 21(1): 5–10.
13. Paterson, L. 2003. "The Survival of the Democratic Intellect: Academic Values in Scotland and England", *Higher Education Quarterly* 1(57): 69–93.
14. Patry, J. 2005. „Kritinio multiplizmo problemos įvertinimo tyrimuose: teorijų multiplizmas ir šališkumo analizė“, *Aukštojo mokslo kokybė* 2: 10–26.
15. Rastauskienė, G. J.; Šeščilienė, I. M.; Tilindienė, I. 2007. „Studentų nuomonės apie studijų dalykų dėstymo kokybę tyrimo duomenų vertinimo metodologinis pagrindimas“, *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas* 2(65): 56–63.
16. Rastauskienė, G. J.; Kardelis, K.; Šeščilienė, I. M. 2008. „Aš-konceptija: kognityvinio komponento raiška tarp Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojų“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 20: 22–37.
17. Rekašiūtė-Balsienė, R. 2005. „Verslo organizacijų klimato įvertinimo galimybės“, *Psichologija* 31.
18. Stake, R. E.; Cisneros-Cohernour, E. J. 2004. „Dėstymo kokybė aukštojoje mokykloje“, *Aukštojo mokslo kokybė* 1: 94–117.
19. Stumbrys, E. 2004. „Vidinis ir išorinis aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas“, *Aukštojo mokslo kokybė* 1: 158–167.
20. Šukys, S.; Kardelis, K.; Skurvydas, A. 2006. „LKKA dėstytojų vertybinių orientacijų ir požiūrio į akademią raiška aukštojo mokslo santykių su visuomene raidos kontekste“, *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas* 1(60): 63–71.
21. Tidikis, R. 2003. *Socialinių tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU leidybos centras.
22. VanVoorhis, W. C.; Morgan, L. B. 2001. "Statistical Rules of Thumb: What We Don't Want to Forget About Sample Sizes", *Psi Chi Journal of Undergraduate Research* 6(4).
23. Westerheijden, D. F. 2005. „Judančio taikinio link: aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas Europoje“, *Aukštojo mokslo kokybė* 2: 52–71.
24. Želvys, R. 2007. „Internacionalizacijos iššūkiai Lietuvos aukštajam mokslui“, *Acta Paedagogica Vilnensia*. T. 19.
25. Будылин, Д. Ю.; Полатайко, С. В. 2005. „Онтологический анализ университетского идеала“, *История университетского образования в России и международные традиции просвещения* 2/29: 114–127.
26. Паниотто, В. И.; Максименко, В. С. 2003. *Количественные методы в социологических исследованиях*. Киев.
27. Таранов, Д. 2005. *SPSS: статистический анализ в маркетинговых исследованиях*. Санкт-Петербург: Питер Принт.

GIEDRĖ JUDITA RASTAUSKIENĖ, KĘSTUTIS KARDELIS,
INA MARIJA ŠEŠČILIENĖ, LAIMUTĖ KARDELIENĖ

Approach of Lithuanian university teachers to psychosocial conditions of academic work

Summary

In this research, from the aspect of academic identity, Lithuanian university teachers' emotional expression of psychosocial conditions of academic work is analysed. The questionnaire was constructed according to Jackson J. W. (2002) and Nir A. E., Zilberstein-Levy R. (2006) research. The scale of 11 statements allows to reveal the attitudes of Lithuanian university teachers towards the significance of the organization, interpersonal relationships and possibilities for teacher's activities in educational and scientific areas. The sample comprised 447 teachers working in eight Lithuanian universities. The respondents were divided into two groups according to the start of their pedagogical and scientific carrier – those who started their work as university teachers before 1991 and those who started after 1991.

The attitudes of respondents were interpreted by using data standardization, factor analysis and non-parametrical statistics. It has been found that Lithuanian higher education teachers value positively their dependence to the university, interpersonal relationships and the possibility to work as a pedagogue and a scientist. Data analysis revealed such factors as *emotional positivism, emotional security and possibilities of teacher's activity*. The emotional positivism of a university teacher (the authors perceive it as a feeling of pride for the organization) correlates with the period of starting the career of a teacher and a scientist. The perceived possibility of a university teacher's activity correlates with the scientific area which a university teacher is representing at the moment. The teacher's emotional security correlates either with the period of starting the career or with the scientific area which the university teacher represents.

This is the first publication in Lithuania to analyse the evaluation of the psychosocial conditions of their academic work by Lithuanian university teachers. These data contribute to understanding the social processes in Lithuania's higher education.

Key words: university, academic identity, psychosocial conditions of academic work